

Нестор Н. В.,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри правосуддя юридичного
факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

СПРОЩЕНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТИ

В статті проаналізовано деякі аспекти правової регламентації спрощеного провадження щодо кримінальних проступків у Кримінальному процесуальному кодексі України та за законодавством іноземних держав.

Ключові слова: кримінальні проступки, спрощення, кримінальне провадження, кримінальна процесуальна форма.

В статье проанализированы некоторые аспекты правовой регламентации упрощенного производства по делам об уголовных проступках в Уголовном процессуальном кодексе Украины и по законодательству иностранных государств.

Ключевые слова: уголовные проступки, упрощение, уголовное производство, уголовно-процессуальная форма.

Інститут проступків було запроваджено у вітчизняне правове поле Кримінальним процесуальним кодексом України від 13 квітня 2012 року, який набрав чинності 19 листопада того ж року (далі – КПК України) [1]. Введення категорії проступків до тексту КПК України без попереднього визначення їх суті в матеріальному законі практично одразу спричинило дискусії навколо концептуального питання відмежування проступків від іншого виду кримінальних правопорушень – злочинів, а також від адміністративних правопорушень.

Поряд з цим, однією із новел КПК України 2012 року стала диференціація

кримінального провадження щодо злочинів і щодо кримінальних проступків.

Окремі питання спрощеного кримінального провадження знаходимо у працях Д. В. Великодного, К. П. Задой, Л. В. Карабут, Л. Б. Коваленко, Л. М. Лобойка, С. В. Томина, А. В. Форостяного, М. І. Хавронюка та інших вітчизняних і зарубіжних учених.

Слід зауважити, що у вітчизняній теорії кримінального процесу більше уваги приділяється дослідженню критеріїв виокремлення кримінальних проступків, а також інституту спрощеного кримінального провадження загалом, у той час як питання диференційованої форми провадження щодо проступків,

запровадженій КПК України 2012 року, а також доцільність її законодавчого вдосконалення залишається поза належною увагою вчених-процесуалістів. Такий стан цілком зрозумілий з огляду на те, що повноцінне запровадження інституту проступків КПК України ставить у залежність від прийняття закону про кримінальні проступки, що, відповідно, робить дослідження правової природи проступків першочерговим завданням науки процесуального права.

Враховуючи викладене, метою цієї статті є дослідження питання спрощення кримінальної процесуальної форми щодо кримінальних проступків згідно з чинним КПК України, а також аналіз відповідного зарубіжного досвіду.

Безумовно, визначення напрямків спрощення кримінального провадження, що корелювалися б із сутністю кримінальних проступків, було б значно простішим у разі чіткого визначення поняття кримінального проступку у матеріальному законодавстві. На сьогодні в правовій науці не ставиться під сумнів положення про те, що саме матеріальне кримінальне право є первинним по відношенню до процесуального. Водночас процедурні норми у цьому відношенні мають «обслуговуючий» характер, адже вони, не впливаючи на кримінально-правову матерію, забезпечують реалізацію відповідних положень матеріального кримінального законодавства [2, с. 48].

Не вдаючись до дискусії щодо критеріїв віднесення публічно-правових деліктів до проступків, зазначимо, що спробу дати визначення поняттю кримінального проступку було зроблено ще в Концепції реформування кримінальної юстиції України, схваленої Рішенням Ради національної безпеки і оборони України «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів» від 15 лютого 2008 року та затвердженої Указом Президента України від 08 квітня 2008 року № 311. Згідно з Концепцією кримінальними проступками є: 1) окремі діяння, що за чинним Кримінальним ко-

дексом України відносяться до злочинів невеликої тяжкості, які відповідно до політики гуманізації кримінального законодавства визначатимуться законодавцем такими, що не мають значного ступеня суспільної небезпеки; 2) передбачені чинним Кодексом України про адміністративні правопорушення діяння, які мають судову юрисдикцію і не є управлінськими (адміністративними) за своєю суттю (дрібне хуліганство, дрібне викрадення чужого майна тощо) [3].

Аналізуючи проблему диференціації кримінальних проступків і злочинів, Г.В. Федотова відзначає, що основною відмінною ознакою різних категорій кримінальних правопорушень є характер та ступінь суспільної небезпеки, різна процесуальна форма досудового та судового розгляду матеріалів щодо цих діянь і відмінні суб'єкти процесуальної діяльності [4, с. 94]. Схожі підходи до розмежування злочинів і кримінальних проступків пропонують й інші науковці, називаючи передусім ознаку суспільної небезпеки [5, с. 130].

Враховуючи менший ступінь суспільної небезпеки проступків порівняно зі злочинами, у вже згаданій Концепції передбачалося, зокрема, забезпечити спрощену процедуру притягнення до юридичної відповідальності осіб, які їх вчинили. М.І. Хавронюк справедливо зазначає, що зміст диференціації категорії кримінальних проступків у тому, щоб швидко розв'язати правовий конфлікт у спрощеному процесуальному порядку і швидко та повно задовольнити інтереси всіх сторін цього конфлікту [6, с. 252].

Справді, новели КПК України, серед іншого, були спрямовані на забезпечення ефективного та оперативного розгляду кримінальних справ [7]. Так, спрощення процедури кримінального провадження щодо проступків згідно з КПК України передусім передбачає:

– спрощення досудового розслідування кримінальних проступків, що здійснюється у формі дізнання;

– особливості визначення суб'єктів досудового розслідування (у встановлених законом випадках повноваження слідчого органу досудового розслідування можуть здійснюватися співробітниками інших підрозділів органів Національної поліції, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної кримінально-виконавчої служби України);

– обмеження щодо застосування окремих запобіжних заходів (домашнього арешту, застави або тримання під вартою) до осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального проступку;

– неможливість виконання негласних слідчих (розшукових) дій при розслідуванні кримінальних проступків;

– скорочені строки розслідування кримінальних проступків, порівняно із розслідуванням злочинів (протягом одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку, щоправда, з можливістю його продовження);

– можливість закінчення досудового розслідування кримінальних проступків у формі клопотання прокурора про розгляд обвинувального акта у спрощеному провадженні (за наявності згоди підозрюваного та потерпілого);

– спрощення судового провадження щодо кримінальних проступків: можливість розгляду обвинувального акта у спрощеному провадженні без участі сторін кримінального провадження та дослідження доказів, що зменшує тривалість розгляду обвинувального акта;

– особливості апеляційного оскарження судових рішень, ухвалених за результатами спрощеного провадження.

Розглядаючи відмінність кримінальних проступків від злочинів за процесуальними ознаками, важко погодитися із позицією Л. В. Карабут, яка зазначає, що запроваджувати у кримінально-процесуальне законодавство спрощені порядки під час досудового провадження немає жодного сенсу. Свою

позицію науковець аргументує тим, що рішення про звільнення від кримінальної відповідальності чи про призначення покарання у спрощеному порядку приймає суд [8]. Передусім вважаємо за потрібне зазначити, що прийняття рішення судом не потребує детального дослідження доказів, що веде до економії процесуальних засобів і зменшення фінансово-економічних витрат судів. Очевидно також, що диференціація досудового провадження щодо проступків необхідна в цілях зменшення навантаження на органи розслідування. Так, за даними Генеральної прокуратури України, у загальному масиві кримінальних правопорушень, вчинених в Україні у грудні 2016 року, злочини невеликої тяжкості становили у середньому 21% [9], у листопаді – 22% [10]. Необхідність проведення по кожному з таких злочинів усіх процесуальних процедур суттєво перевантажує роботу слідчих і не дозволяє ефективно виконувати роботу із розслідування більш тяжких, резонансних злочинів. Водночас справедливим є зауваження Л. В. Карабут про важливість повного, всебічного і неупередженого встановлення обставин кримінального правопорушення та достатніх даних щодо винуватості особи, чого вимагає конституційний принцип доведеності вини [11, с. 96].

На нашу думку, впровадженню інституту кримінальних проступків і спрощенню провадження у відповідних справах має передувати глибокий аналіз зарубіжного досвіду, який буде слугувати базисом для удосконалення норм національного законодавства.

Необхідність спрощення кримінального провадження підкреслюється у документах міжнародних інституцій, членом яких є Україна. Зокрема, варто звернути увагу на положення Рекомендації № 6 R (87)18 Комітету Міністрів Ради Європи «Стосовно спрощення кримінального правосуддя», прийнятої 17 вересня 1987 року. Серед іншого, у Рекомендації зазначається: якщо кон-

ституційні та правові традиції допускають це, то має бути введена процедура «заяви підсудного про визнання провини», за якої від обвинуваченого потрібна явка в суд на ранній стадії правосуддя, щоб заявити публічно про те, що він приймає чи відкидає звинувачення проти себе. У таких випадках суд першої інстанції повинен мати можливість вирішувати питання негайного переходу до розгляду особи правопорушника та винесення вироку [12].

Скорочена система судового слідства з характерними особливостями та своєрідними формами відома багатьом країнам світу, зокрема Великій Британії, Іспанії, Італії, Польщі, Словаччині, США, Франції [13].

Звернемося до законодавства низки європейських держав, що, починаючи з ХІХ століття, виокремлює інші, аніж злочин, види кримінального правопорушення (зокрема, проступки та правопорушення) [14, с. 31], а також особливості провадження щодо цих діянь.

Так, згідно з Кримінальним процесуальним кодексом Франції спрощена процедура судового розгляду кримінальних справ застосовується щодо проступків, визначених Транспортним кодексом, проступків, пов'язаних із порушенням правил транспортних перевезень, а також окремих проступків, передбачених Комерційним кодексом, за вчинення яких не передбачено покарання у виді позбавлення волі [15].

Кримінальний процесуальний кодекс Литовської Республіки пов'язує застосування спрощеної процедури не лише з особливостями кваліфікації діяння, а й із виконанням винуватцем певних зобов'язань. Зокрема, таке провадження має місце лише за умови відшкодування або усунення заподіяних збитків, у разі їх наявності, або зобов'язання відшкодувати чи усунути збитки [16].

Своєю чергою, положеннями Кримінально-процесуального кодексу Швейцарії встановлено особливості кримінального провадження для випадків,

коли особа визнає себе винною або коли є достатні підстави вважати її винною у вчиненні кримінального правопорушення чи кримінальних правопорушень, за яке (які) їй може бути призначене покарання (остаточне покарання) не суворіше за позбавлення волі на строк до 6 місяців і штраф [17].

Аналізуючи особливості кримінально-процесуального законодавства європейських держав, К.П. Задоя виділяє три підходи до спрощення судового провадження: 1) «ординарний» підхід (ФРН, Іспанія, Литва, Естонія, Франція – процедура «спрощеного провадження») – передбачає судовий розгляд справи із певними особливостями, які відрізняють його від загального порядку; 2) «негативний» підхід (Латвія, Франція – процедури «штраф за угодою» та «фіксований» штраф) – судовий розгляд справи виключається; 3) «гібридний» підхід (Швейцарія) – за різних обставин остаточне рішення у справі може приймати суд без проведення судового розгляду або публічний обвинувач [14, с. 36].

Проаналізуємо окреслені підходи на прикладі процесуальних норм окремих європейських держав.

Згідно з процесуальним законодавством Франції особливості провадження у справах про кримінальні проступки полягають у такому: 1) на підставі матеріалів, направлених прокурором, суд вирішує питання про застосування покарання або про повернення матеріалів прокурору, якщо суд вважає доцільним проведення слухань або застосування покарання у виді позбавлення волі; 2) рішення суду може бути оскаржене, проте оскарження має наслідком повноцінний судовий розгляд справи та не виключає можливості наступного призначення судом більш суворого покарання [15]. Окремо звернемо увагу, що, попри особливу схожість передбаченої Кримінальним процесуальним кодексом Франції процедури спрощеного судового розгляду із вітчизняною, закон Франції не містить

обмеження у праві оскарження вироку суду. Деякі вчені вважають, що частина третя ст. 349 КПК України, згідно з якою суд має право, якщо проти цього не заперечують учасники судового провадження, визнати недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорується, що позбавляє зазначені особи права оскаржити ці обставини в апеляційному порядку, не узгоджується з конституційними положеннями [18, с. 66]. Так, відповідно до пункту 8 частини другої ст. 129 Основного Закону України забезпечення права на апеляційний перегляд справи є однією із основних засад судочинства.

Кримінально-процесуальний кодекс Литовської Республіки передбачає кілька варіантів рішень за результатами розгляду судом розпорядження прокурора з приводу ухвалення постанови про завершення процесуальних дій у справі, а саме: 1) скласти розпорядження про передачу справи в суд; 2) передати справу на розгляд суду у випадках, зазначених у ст. 423 цього Кодексу; 3) припинити процесуальні дії у випадках, зазначених у ст. 424 цього Кодексу. Складене суддею розпорядження суду у справі передається обвинуваченому. Якщо обвинувачений не погоджується з визначеною у судовому розпорядженні мірою покарання, тоді протягом чотирнадцяти днів з моменту вручення йому цього документа, він має право передати суду, який склав таке розпорядження, клопотання з вимогою розгляду справи у суді. Якщо обвинувачений подає клопотання з вимогою розгляду справи у суді, тоді судові розпорядження чи вирок не набуває законної чинності. Якщо обвинувачений не скористається цим правом, судові розпорядження чи вирок у справі набуває чинності [16].

Цікавим є «змішаний» підхід до спрощення провадження у справах про кримінальні правопорушення, який реалізовано у кримінально-процесуальному законодавстві Швейцарії. З одного боку, наказ про покарання, складений публіч-

ним обвинувачем у таких справах, може набрати законної сили та стати остаточним рішенням у справі, якщо протягом 10 днів жодних заперечень проти виданого наказу від обвинуваченого чи інших осіб не надійшло. З іншого ж боку, у разі отримання заперечень публічний обвинувач може залишити наказ про покарання без змін, закрити провадження, видати новий наказ або передати справу до суду в загальному порядку. Проте суд наділений правом перевіряти обґрунтованість наказу та заперечень щодо нього у разі залишення його обвинувачем без змін [17].

Дослідивши законодавство окремих європейських країн, можемо зробити такі висновки:

1) застосуванню спрощеного провадження у справах про кримінальні проступки передують чітке законодавче виокремлення підстав і процесуальних умов такого провадження;

2) межі судового провадження у справах про кримінальні проступки зазвичай пов'язані лише із встановленням судом виду і міри покарання, що може бути призначене;

3) у більшості випадків згода обвинуваченого на розгляд справи у порядку спрощеного провадження не вимагається. Разом з тим обвинувачений вправі не погодитися з ухваленим судом рішенням і оскаржити його в загальному порядку;

4) розгляд справ про кримінальні проступки характеризується законодавчим обмеженням дії цілої низки принципів кримінального провадження, таких як безпосередність дослідження доказів судом, змагальність сторін, забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності.

Таким чином, повноцінне запровадження інституту кримінальних проступків у правову систему України потребуватиме додаткового вивчення питання оптимальності спрощення кримінального провадження з урахуванням матеріально-правових ознак проступків, а також відповідного досвіду зарубіжних держав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Бурдін В. М. Проблеми узгодження нового Кримінального процесуального кодексу та Кримінального кодексу України / В. М. Бурдін // Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. – 2012. – № 6. – С. 48–56.
3. Концепція реформування кримінальної юстиції України [Електронний ресурс]: Указ Президента України від 08 квіт. 2008 р. № 311/2008. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/311/2008>.
4. Федотова Г. В. Критерії відмежування кримінального проступку від злочину та кримінально-правопорушення / Г. В. Федотова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2016. – Вип. 38. – Т. 2. – С. 91–94.
5. Азаров Д. С. Упровадження категорії кримінального проступку: окремі концептуальні проблеми / Д. С. Азаров // Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. – 2013. – Т. 144–145. – С. 129–133.
6. Хавронюк М. І. Нотатки до реформи публічно-правових деліктів / М. І. Хавронюк // Вісник кримінального судочинства. – 2015. – № 1. – С. 250–256.
7. Пояснювальна записка до проекту Кримінального процесуального кодексу України (реєстр. № 9700 від 13 січ. 2012 р.) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=42312.
8. Карабут Л. В. Допустимість спрощення форми кримінально-процесуальної діяльності у досудовому провадженні [Електронний ресурс] / Л. В. Карабут. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/pppd/2011_4/23Karab.pdf.
9. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за грудень 2016 року / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=200945.
10. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за листопад 2016 року / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=200633.
11. Карабут Л. В. Спрощення кримінальної процесуальної форми за КПК 2012 року: дискусійні питання / Л. В. Карабут // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Серія право. – 2014. – Вип. 24. – Т. 4. – С. 91–94.
12. Рекомендація № 6 R(87)18 Комітета міністрів Совета Європи державам-членам «Относително упрошения уголовного правосудия» (17 сент. 1987 г.) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_339.
13. Павлов В. Г. Скорочений розгляд легалізує всі процесуальні порушення слідства і може провокувати недовіру до суддів [Електронний ресурс] / В. Г. Павлов // Закон і Бізнес. – № 13 (1259). – Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/122579-skorocheniyy_rozglyad_kriminalnih_sprav_legalizue_vsi_procesu.html.
14. Задоя К. П. Спрощене провадження щодо кримінальних проступків за Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року та законодавством європейських держав / К. П. Задоя // Вісник кримінального судочинства. – 2015. – № 1. – С. 29–39.
15. Code of Criminal Procedure / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.legifrance.gouv.fr/content/download/1958/13719/version/3/.../Code_34.pdf.
16. Кримінально-процесуальний кодекс Литовської Республіки / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://pravo.org.ua/files/_\(2\).pdf](http://pravo.org.ua/files/_(2).pdf).
17. Swiss Criminal Procedure Code / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.admin.ch/orp/en/classified-compilation/20052319/index.html>.
18. Форостяний А. В. Проведення спрощеного судового розгляду за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / А. В. Форостяний // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 64–68.

Nestor N. Simplified criminal procedure for misdemeanors: National and international aspects

The article reviews legal regulation of simplified criminal procedure under the Criminal Procedure Code of Ukraine and laws of foreign countries.

Misdemeanours were introduced by the Criminal Procedure Code of Ukraine that was passed on April 13, 2012. Defining the most appropriate forms of simplified criminal procedure is to some extent

complicated by the absence of legal definition of a misdemeanour. The Criminal Procedure Code of Ukraine foresees certain peculiarities of the procedure for misdemeanours, such as shorter period of investigation (usually, not exceeding one month), prohibition of some preventive measures (house arrest, bail, detention) to persons suspected of a criminal offense, and simplified court proceedings (without participation of parties and examination of evidence). Some peculiarities of appeal are also stipulated by the Code.

The simplified criminal procedure for misdemeanours is established by many countries including but not limited to the UK, Spain, Italy, Poland, Slovakia, the US, and France. Despite varying approaches to simplification of court proceeding, several common procedural characteristics of misdemeanours shall be distinguished based on the analysis of the European legislation.

The author, studied law in some European countries, made the following conclusions: 1) application of simplified proceedings on criminal offenses preceding a clear legal separation procedural grounds and conditions of such proceedings; 2) the scope of judicial proceedings on criminal offenses usually associated only with the establishment court type and penalties that may be imposed; 3) In most cases, the consent of the accused to trial in proceedings for summary is not required. However, the accused has the right to disagree with by a court decision and appeal it to the general procedure, 4) review of the criminal offenses characterized statutory limitation of a number of principles of criminal proceedings, such as the immediacy of research evidence by the court, adversarial procedure, the right to appeal judicial decisions, acts or omissions.

Keywords: *misdemeanors, simplification, criminal procedure, criminal procedural form.*

Стаття надійшла до редакції журналу 01.03.2017 р.